

І. Піструїл

КРЕМ'ЯНИЙ КОМПЛЕКС СТОЯНКИ АНЕТІВКА 13 В КОНТЕКСТІ ПАЛЕОЛІТИЧНИХ ІНДУСТРІЙ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Біля сіл Анетівка та Щуцьке на р. Бакшала було відкрито майже 30 пам'яток кам'яної доби. Цікавими тут є матеріали стоянки Анетівка 13 (Щуцьке). За даними польових досліджень пам'ятка є однією з найдавніших стоянок регіону. Колекція крем'яного інвентаря пам'ятки досить специфічна. Натеper можна припустити, що стоянка Анетівка 13 — місце видобутку сировини, яке функціонувало в різні археологічні періоди кам'яної доби: від епохи муст'є, в період пізнього палеоліту і, можливо, мезоліту.

Ключові слова: Північно-Західне Причорномор'я, палеоліт, Анетівка 13, крем'яний інвентар.

За 45 років дослідження кам'яного віку біля сіл Анетівка та Щуцьке на р. Бакшала було відкрито майже 30 пам'яток кам'яної доби (напр.: Станко, Смольянинова 1985; Смольянинова 1989; Станко 1997; Піструїл 2018 та ін.). Накопичені матеріали широко використовуються для культурно-історичної і соціально-економічної реконструкції життя стародавніх колективів людей.

Відомі пам'ятки анетівського мікрорегіону за ступенем вивченості поділяються на дві групи: пам'ятки, на яких проведені стаціонарні археологічні дослідження та місцезнаходження з підйомним матеріалом (рис. 1: А).

Місцезнаходження репрезентовані різною кількістю археологічного матеріалу: від колекцій з десятками кременів до колекцій з сотнями кременевих виробів. На деяких місцезнаходженнях здійснено шурфування. Більша частина пам'яток попередньо датується часом верхнього палеоліту.

Опорною пам'яткою регіону стало верхньопалеолітичне поселення Анетівка II, яке з 1978 р. досліджувала експедиція під керівництвом В. Н. Станка (1937—2007), а з 2008 р. — автора цієї статті. Стаціонарні археологічні дослід-

ження також виконані ще на деяких стоянках (Анетівка I, II, 13 та 22; Главенчук, Киосак, Піструїл 2008).

Цікавими тут є матеріали стоянки **Анетівка 13** (Щуцьке). За даними польових досліджень, пам'ятка є однією з найдавніших стоянок регіону. Її відкрила 1978 р. Причорноморська експедиція під керівництвом В. Н. Станка, а 1986 р. відбулись додаткові збори підйомного матеріалу. Стоянка розташована в 1,5 км на північний схід від с. Щуцьке, на мисі, утвореному вигином правого берега р. Бакшали (рис. 1: Б). На цьому місці був зібраний підйомний матеріал, що налічує біля 2000 кременів. За технікою обробки кременю та формою кам'яних знарядь в індустрії Анетівки 13 було виділено архаїчний та пізньопалеолітичний комплекси. Архаїчний комплекс репрезентований знаряддями, типовими для епохи муст'є — нуклеусами з радіальним сколюванням, відщепами з фасетованими площадками, скреблами, вістрями, виїмчасто-зубчастими виробами тощо. До верхньопалеолітичного комплексу були віднесені кутові та двогранні різці, скребачки, ретушовані пластини та відщепи, комбіновані знаряддя, пластини та відщепи з підтескою, одно- та двоплосинні нуклеуси, сколи оновлення нуклеусів тощо (Смольянинова 1989, с. 121).

Шар чорнозему на території стоянки був частково переміщений до водорозділу під час формування Бакшалінського водосховища. Окрім того, берег у місці розташування стоянки частково розорюють.

Додатковими розвідками уздовж берега річки було зафіксовано п'ять скупчень археологічного матеріалу кам'яного віку. Розкопки 1986—1987 рр. на ділянках двох південних скупчень археологічного матеріалу показали повну відсут-

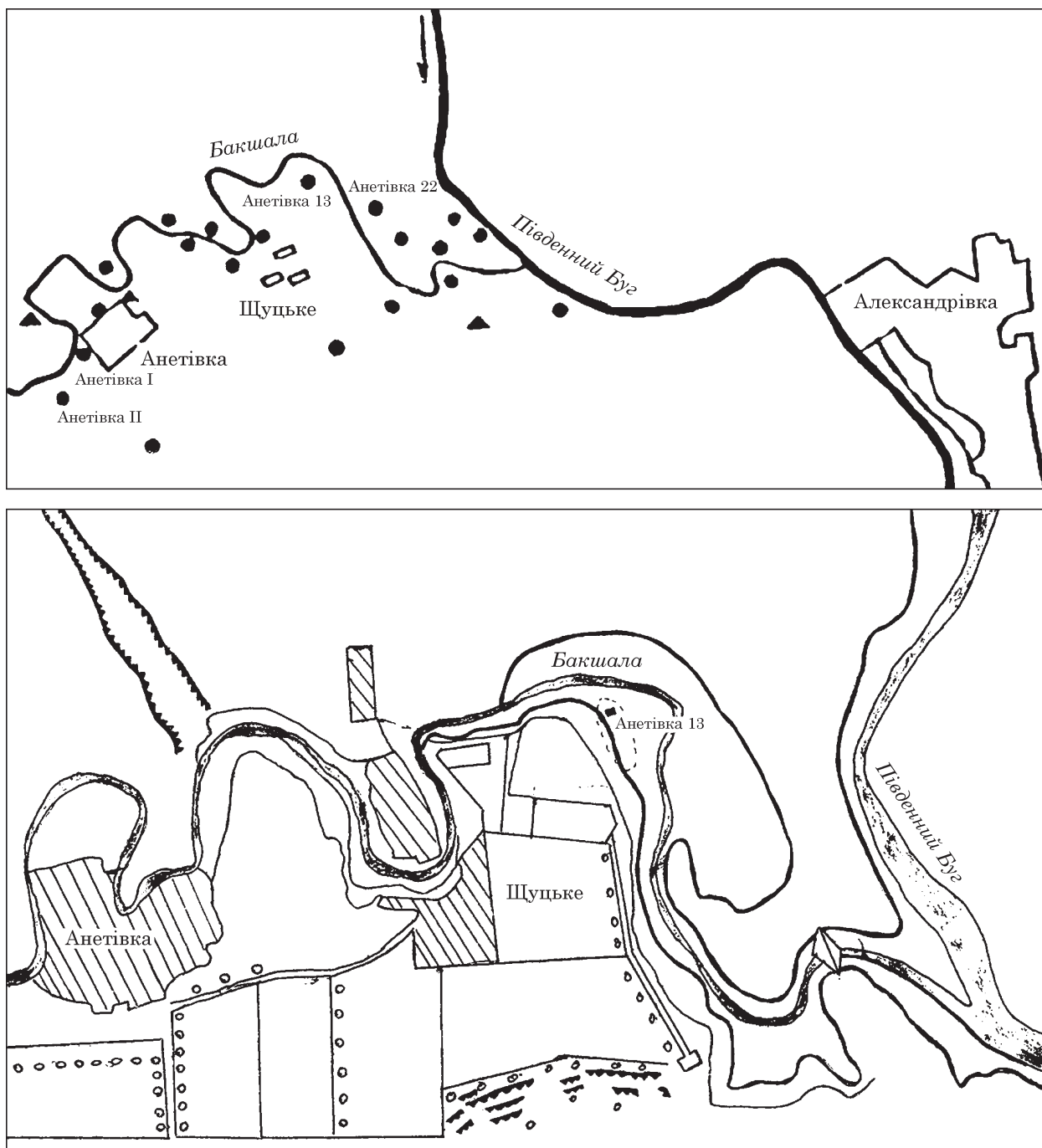

Рис. 1. Схеми розташування: А — стоянки кам'яної доби біля сіл Анетівка і Щуцьке; Б — стоянка Анетівка 13 біля с. Щуцьке (за: Станко 1994; Пиструїл 2018)

Fig. 1. Map of Stone Age sites: А — near villages Anetivka and Shchutske; Б — Location map of Anetivka 13 site near the village of Shchutske (Б) (after Stanko 1994; Pistrui 2018)

ність стратиграфії нашарувань, що свідчить про перевідкладеність археологічного матеріалу. Під шаром чорнозему (до 1 м), що містив крем'яні знахідки, залягали потужні поклади каоліну. Протягом 1991—1994 рр. були проведені дослідження на ділянці третього скупчення (Станко, Петрунь 1994, с. 161—179)¹. Археологічний матеріал зафіксовано за метричними горизонтами

1. Зараз це і два північних скупчення затоплені Бакшалінським водосховищем.

(0,25—0,3 м). Знахідки траплялись від денної поверхні до верхніх горизонтів лесоподібних супісків (до глибини 4,5 м). Стратиграфію геологічних відкладень вивчав В. Ф. Петрунь. Під шаром чорнозему він зафіксував поклади причорноморського, дофіновського та інших горизонтів (за схемою М. Ф. Векліча). У верхніх геологічних шарах культурних відкладень не зафіксовано. У покладах дофіновського часу (≈29—25 тис. років тому) розчищені два вогнища, біля яких знайдені кремeneві та фауністичні знахідки (перепалені та

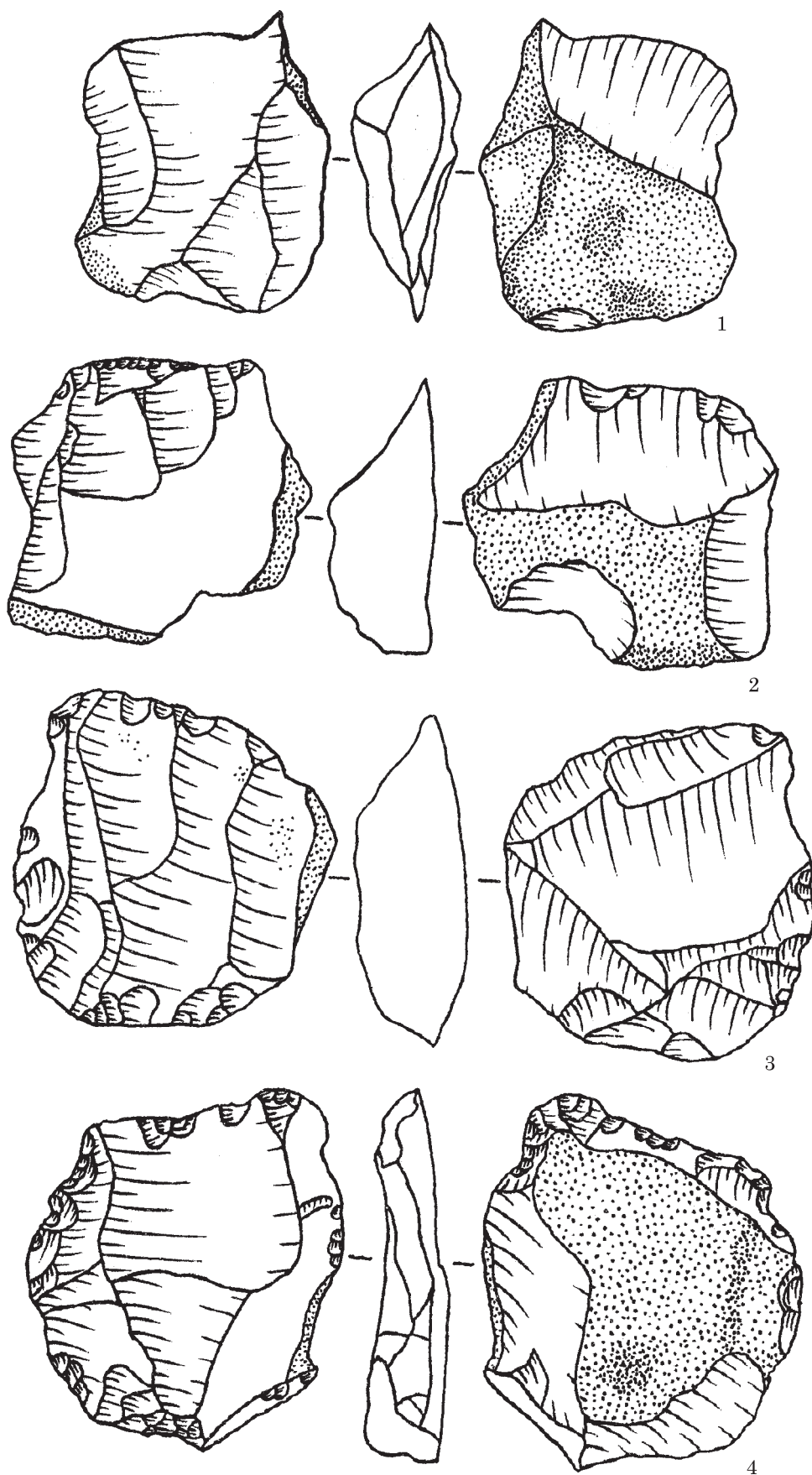

Рис. 2. Стоянка Анетівка 13, нуклеуси
Fig. 2. Anetivka 13 site, cores

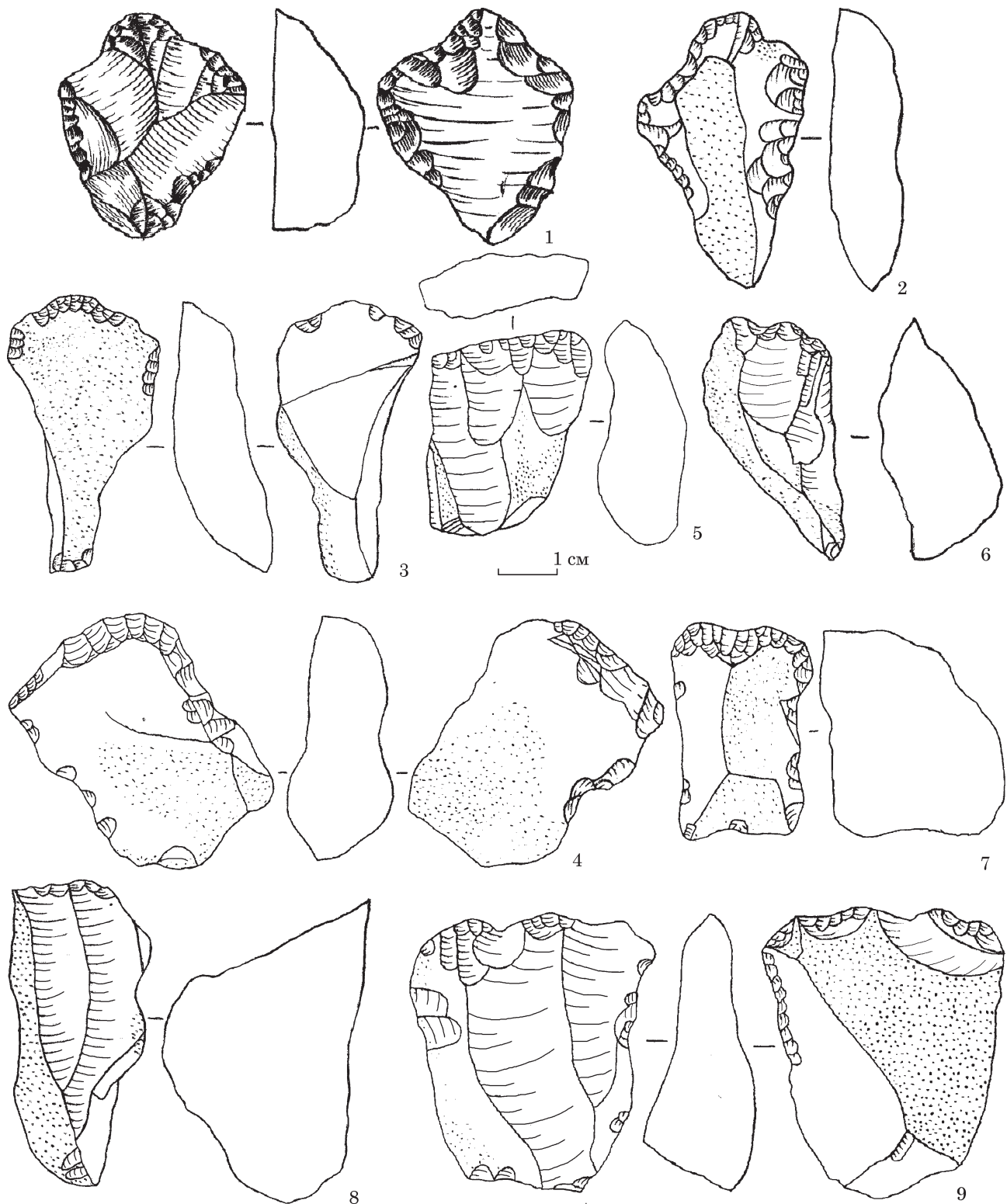

Рис. 3. Стоянка Анетівка 13: 1—4 — вироби з ретушню; 5—8 — нуклеуси

Fig. 3. Anetivka 13 site: 1—4 — piece retouched; 5—8 — cores

не перепалені кістки декількох байбаків, зайця та дрібного хижака; Пиструил 1996, с. 156). Крім того, в нижній частині горизонту лесоподібних супісків, розкритих шурфом до глибини 4,5 м зафіксований суцільний прошарок кременевих уламків. Ці уламки не штучного походження, вони розламані по природних тріщинах. Судячи з усього, жовна

кременю були вимиті з покладів та експоновані на березі річки. Пізніше, під дією природних факторів (мороз, сонце тощо) вони розтріскувались і вкривали щільним шаром цей берег.

Пам'ятка інтерпретована як короточасна зупинка палеолітичних мисливців на березі річки під прикриттям невеликої скелі та каолінового

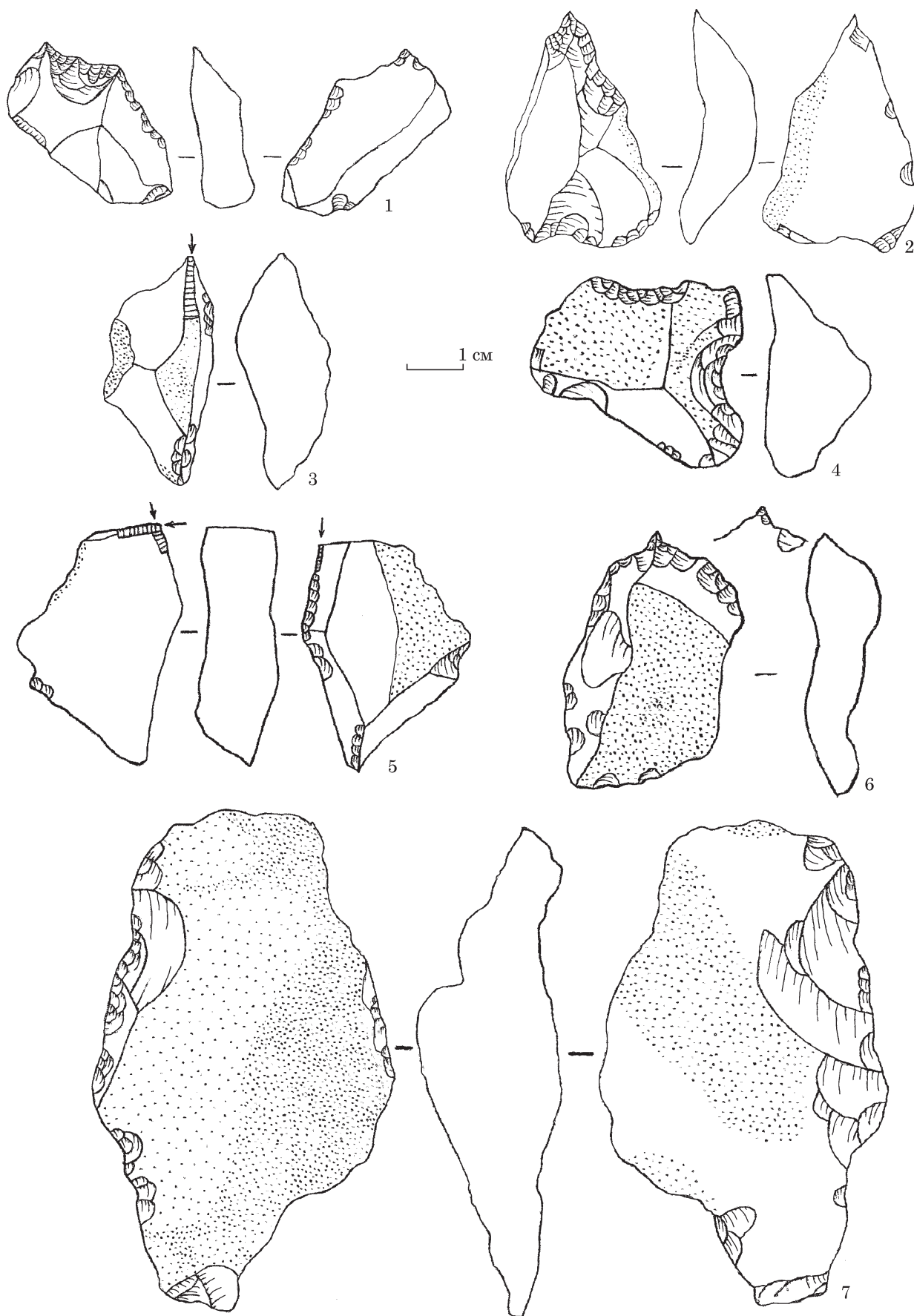

Рис. 4. Стоянка Анетівка 13, вироби з ретушшю
Fig. 4. Anetivka 13 site, piece retouched

обриву, що захищали від північних та західних вітрів (Пиструил 1996; Станко 1997, с. 15—16). Необхідно зауважити, що це один із епізодів присутності давньої людини на цьому місці.

З точки зору культурної інтерпретації, В. Н. Станко вважав, виходячи зі стратиграфії та наявності мустьєрських форм, що крем'яна індустрія стоянки Анетівка 13 є перехідною від мустьє до пізнього (верхнього) палеоліту. Згодом вона слугувала базою для формування анетівської археологічної культури (Станко 1997).

Однак наявний археологічний матеріал стоянки, на сучасному рівні досліджень дає підстави висунути і альтернативну точку зору. Її підкріплює зіставлення цих матеріалів з крем'яними комплексами інших стоянок регіону Північно-Західного Причорномор'я. Загалом протягом 1991—1994 рр. досліджень на стоянці Анетівка 13 знайдено майже 57000 кременів (Пиструил 1996, с. 155). Більшу частину колекції складають жовна й уламки кременю (до 65 %). Друга за численністю категорія — відщепи (до 15 %). Пластини поодинокі. Третю за численністю позицію займають відщепи та уламки зі слідами використання (до 10 %). Незначною кількістю представлені нуклеуси (в середньому до 3 % від загальної колекції). Нуклеуси одно- та двоплощинні, фронтального та торцевого сколювання (рис. 2; 3: 5—9). Сколи оновлення нуклеусів представлені тільки декількома екземплярами.

Колекція продуктів первинного розщеплення досить специфічна, особливо як порівняти з колекціями інших пам'яток регіону. По-перше, аномально високий відсоток сировини на Анетівці 13 (до 65 %). На інших пам'ятках регіону (напр.: Анетівка I, II, Велика Акаража) кількість сировини складає приблизно 6—13 % (Борисковский 1964, с. 27—28; Станко, Григорьева, Швайко 1989, с. 25; Смольянинова 1990, с. 27). По-друге, кількість сколів на стоянці Анетівка 13 також дуже відрізняється від інших стоянок. На стоянці Анетівка 13 відсоток сколів дуже низький (≈ 15 % від загальної кількості). У колекціях інших пам'яток регіону цей відсоток перевищує 80 %. Крім того, в колекції Анетівка 13 майже повністю відсутні пластини. Частка нуклеусів на всіх стоянках майже однакова. Серед нуклеусів на стоянці Анетівка 13, виділяються форми, характерні як для середнього, так і для верхнього палеоліту. По-третє, сколи оновлення нуклеусів на стоянці Анетівка 13 — поодинокі. Все це свідчить про те, що на стоянці Анетівка 13 практично не розщеплювали крем'яну сировину для отримання сколів-заготовок для виготовлення виробів зі вторинною обробкою. Тобто це підтверджує припущення, що первісні мисливці вибирали крем'яну сировину та відносили її на місця стоянок, а опробування матеріалу з подальшим формуванням нуклеусів тут практично не відбувалось. Це опосередковано підтверджує велика кількість необроблених уламків крем'яної сировини, характерних для цього родювища, на стоянках Анетівка I та II.

Цікавим також є комплекс виробів зі вторинною обробкою (від 0,5 до 3,5 %) — скребла, скребачки, вістря, зубчасто-виїмчасті знаряддя, різці, долота. Для досліджених пам'яток регіону (і не тільки) він є досить специфічним (рис. 3; 4). Серед категорії знарядь переважають скребки, виготовлені переважно на невеликих кременевих уламках. Серед скребачок приблизно 60 % віднесені до виробів з «носи́ком», часто високої форми (Станко, Петрунь 1994, с. 166—168). Більшість цих знарядь виготовлено на кутах уламків кременю. Не виключено, що значна їх частина природного походження, або є результатом первинного апробування кременевої сировини. Класичні, характерні для верхнього палеоліту, скребки на пластинах практично повністю відсутні.

Вістря — друга за кількістю категорія знарядь. У колекції є як добре виготовлені знаряддя на відщепах, так і вироби на кутах невеликих уламків. Як і у випадку зі скребками з «носи́ком», можна припустити, що деяка частина цих знарядь також має природне походження. Такий великий відсоток вістрів не трапляється в колекціях інших пам'яток регіону. Зазвичай це невеликі (за часткою) серії виробів.

Досить частими в колекції стоянки Анетівка 13 є зубчасто-виїмчасті знаряддя та скобелі (знаряддя з ретушованою виїмкою). Велика їх кількість не характерна для пам'яток верхнього палеоліту регіону. Також частина подібних виробів могла з'явитись унаслідок природних пошкоджень. Тим більше, що значна частина знарядь «зроблена» на невеликих уламках кременю.

Скребла та різці за кількістю поступаються вже описаним категоріям виробів. Їхні форми не є сталими, імовірно, частина з них має «випадкове» походження. Також небагато зафіксовано долотоподібних знарядь та деяких інших типів виробів. Також у колекції стоянки Анетівка 13 повністю відсутній мікроінвентар.

Як вказано вище, комплекс виробів пам'ятки зі вторинною обробкою є досить специфічним. Передусім це стосується наявності знарядь мустьєрської (скребла, зубчасто-виїмчасті форми) та верхньопалеолітичної доби (скребки, різці). Крім того, можливо, що частина виробів має природне походження або є результатом первинного апробування сировини. Окремі археологічні шари на пам'ятці відсутні, тому розподілити вироби за комплексами неможливо. Припущення, що ці знаряддя складають єдиний комплекс також мало ймовірне. Єдине, що доведено — наявність двох вогнищ у покладах дофіновського часу. Але кременеві знахідки біля них невиразні. До того ж необхідно пам'ятати про те, що досліджена нате́пер тільки частина пам'ятки.

Отже на сьогодні можна припустити, що стоянка Анетівка 13 є місцем видобутку сировини, яке функціонувало в різні археологічні періоди кам'яної доби: в епоху мустьє, в період верхнього палеоліту і, можливо, мезоліту.

ЛІТЕРАТУРА

Борисковский, П. И., Праслов, Н. Д. 1964. *Палеолит бассейна Днепра и Приазовья*. Свод археологических источников, А1—5. Москва; Ленинград: Наука.

Главенчук, А. В., Киосак, Д. В., Пиструил, И. В. 2008. Исследование каменного века долины р. Бакшалы: некоторые итоги и перспективы. *Науківі праці: Науково-методичний журнал*, т. 96, вип. 83: Історичні науки, с. 49-55.

Пиструил, И. В. 1996. Новые данные о позднелепелитическом поселении Анетовка 13 (Украина). *Археологический альманах*, 5, с. 155-160.

Пиструил, И. В. 2018. Новые местонахождения каменного века у с. Анетовка (Доманевский р-н Николаевской обл., Украина). В: *Биоархеологические и этнокультурные исследования в юго-восточной Европе. Материалы международной археологической конференции (г. Кагул, Молдова)*. Кагул, с. 16-17.

Смолянинова, С. П. 1989. Карта памятников каменного века степного Побужья. В: Станко, В. Н., Григорьева, Г. В., Швайко, Т. Н. *Позднепалеолитическое поселение Анетовка 2*. Киев: Наукова думка, с. 113-126.

Смолянинова, С. П. 1990. *Палеолит и мезолит степного Побужья*. Киев: Наукова думка.

Станко, В. Н. 1997. Некоторые итоги изучения позднего палеолита Северо-Западного Причерноморья (Южнобугская группа памятников). В: Булатович, С. А. (ред.). *Археология и этнология Восточной Европы: материалы и исследования*. Одесса: Гермес, с. 14-27.

Станко, В. Н., Григорьева, Г. В., Швайко, Т. Н. 1989. *Позднепалеолитическое поселение Анетовка 2*. Киев: Наукова думка.

Станко, В. Н., Петрунь, В. Ф. 1994. Анетовка 13 — памятник начальной поры позднего палеолита в степном Причерноморье (предварительная публикация). *Археологический альманах*, 3, с. 161-179.

Станко, В. Н., Смолянинова, С. П. 1985. Исследование палеолита и мезолита степного Побужья. *Советская археология*, 4, с. 5-20.

REFERENCES

Boriskovskii, P. I., Praslov, N. D. 1964. *Paleolit basseina Dnepra i Priazovia*. Svod arkheologicheskikh istochnikov, A1—5. Moskva; Leningrad: Nauka.

Glavenchuk, A. V., Kiosak, D. V., Pistruil, I. V. 2008. Issledovanie kamennogo veka doliny r. Bakshaly: nekotorye itogi i perspektivy. *Naukovi pratsi: Naukovo-metodychnyi zhurnal*, t. 96, vyp. 83: Istorychni nauky, s. 49-55.

Pistruil, I. V. 1996. Novye dannye o pozdnepaleoliticheskom poselenii Anetovka 13 (Ukraina). *Arkheologicheskii almanakh*, 5, s. 155-160.

Pistruil, I. V. 2018. Novye mestonakhzhdeniia kamennogo veka u s. Anetovka (Domanevskii r-n Nikolaevskoi obl., Ukraina). In: *Bioarkheologicheskie i etnokulturnye issledovaniia v iugo-vostochnoi Evrope. Materialy mezhdunarodnoi arkheologicheskoi konferentsii (g. Kagul, Moldova)*. Kagul, s. 16-17.

Smolianinova, S. P. 1989. Karta pamiatnikov kamennogo veka stepnogo Pobuzhia. In: Stanko, V. N., Grigoreva, G. V., Shvaiko, T. N. *Pozdnepaleoliticheskoe poselenie Anetovka 2*. Kiev: Naukova dumka, s. 113-126.

Smolianinova, S. P. 1990. *Paleolit i mezolit stepnogo Pobuzhia*. Kiev: Naukova dumka.

Stanko, V. N. 1997. Nekotorye itogi izucheniia pozdnego paleolita Severo-Zapadnogo Prichernomoria (Iuzhnobugskaia gruppa pamiatnikov). In: Bulatovich, S. A. (ed.). *Arkheologiya i etnologiya Vostochnoi Evropy: materialy i issledovaniia*. Odessa: Germes, s. 14-27.

Stanko, V. N., Grigoreva, G. V., Shvaiko, T. N. 1989. *Pozdnepaleoliticheskoe poselenie Anetovka 2*. Kiev: Naukova dumka.

Stanko, V. N., Petrun, V. F. 1994. Anetovka 13 — pamiatnik nachalnoi pory pozdnego paleolita v stepnom Prichernomorie (predvaritelnaia publikatsiia). *Arkheologicheskii almanakh*, 3, s. 161-179.

Stanko, V. N., Smolianinova, S. P. 1985. Issledovanie paleolita i mezolita stepnogo Pobuzhia. *Sovetskaia arkheologiya*, 4, s. 5-20.

I. Pistruil

THE FLINT ASSEMBLAGE OF THE ANETIVKA 13 SITE IN THE CONTEXT OF PALEOLITHIC INDUSTRIES OF THE NORTHWESTERN BLACK SEA COAST

The Anetivka 13 site was discovered in 1978 by Prychornomorska Expedition headed by V. N. Stanko. The site is located 1.5 km northeast of Shchutske village, on the cape of the right bank of the Bakshala River. In 1986—1987, the site was additionally surveyed and ca. 2,000 flints were collected. According to the knapping technology and the shape of stone tools in the Anetivka 13 industry the Archaic and Late Paleolithic complexes were identified. The archaic complex is represented by tools typical of the Mousterian period: disc-shaped cores, flakes with faceted platforms, scrapers, points, notched and denticulated tools, etc. The Upper Paleolithic complex included angle and dihedral burins, scrapers, retouched blades and flakes, combined tools, blades and flakes with undercutting, single- and double-platform cores, ridge flakes, etc.

In 1991—1994, archaeological research was conducted at the site. The excavations resulted in the discovery of about 57,000 flint items.

Based on the results of the research, it was concluded that the flint industry of the Anetivka 13 site is transitional from the Mousterian to the Late (Upper) Paleolithic. Later it became the basis for the formation of the Anetivka archaeological culture.

However, the available archaeological material of the site at the current level of research allows us to put forward an alternative point of view. The flint collection of the site is quite specific. The inventory is dominated by flint raw materials (flint nodules and fragments). Among the core, there are types characteristic of both the Mousterian and Upper Paleolithic periods. Flakes and blades are represented in small numbers. The tools (end-scrapers, burins, points, etc.) are rather amorphous. The Anetivka 13 flint assemblage is not similar to the complexes of other sites in the region. Thus, it can be assumed that Anetivka 13 is the place for extraction of raw materials that functioned in different archaeological periods of the Stone Age.

Keywords: Northwestern Black Sea region, Palaeolithic, Anetivka 13, flint inventory.

Одержано 22.01.2025

ПІСТРУІЛ Ігор, кандидат історичних наук, Одеський археологічний музей НАН України, Одеса, Україна.

Ihor PISTRUIL, PhD, Odesa Archeological Museum, the National Academy of Sciences of Ukraine, Odesa, Ukraine.

ORCID: 0000-0002-6193-1963,
e-mail: pistruiligor@ukr.net.